

सुदूर पश्चिम विश्वविद्यालय
मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र र शिक्षाशास्त्र संकाय
विद्यावारिधि उन्मुख दर्शनाचार्य कार्यक्रम

पाठ्यांश शीर्षक: प्राज्ञिक लेखन तथा अनुसन्धान

पाठ्यांश प्रकृति : सैद्धान्तिक

पाठ्यांश कोड: NEP/ NEP Ed. 611

क्रे.आ. : ३

सेमेस्टर : प्रथम

पाठ्यघन्टी : ४८

तह : एम. फिल नेपाली

१. पाठ्यांश परिचय

प्रस्तुत पाठ्यांश दर्शनाचार्य तहको नेपाली तथा नेपाली शिक्षा विषय अन्तर्गत प्राज्ञिक लेखन तथा अनुसन्धानसँग सम्बन्धित छ। यसले नेपाली विषयमा दर्शनाचार्य (एम. फिल.) का साथै विद्यावारिधि शोधकार्य गर्न चाहने विद्यार्थीलाई उच्च प्राज्ञिक तहको लेखन/अनुसन्धानात्मक लेखनका बारेमा सैद्धान्तिक अवधारणाका साथै लेखनसीप समेत प्रदान गर्नेछ। यस पाठ्यांशको मुख्य उद्देश्य साहित्यसमेत मानविकीका विभिन्न विषयमा आलोचनात्मक समीक्षा, मूल्याङ्कन र अनुसन्धानमूलक लेखन अर्थात् प्राज्ञिक लेखनका बारेमा विद्यार्थीहरूको संज्ञानात्मक स्तरलाई स्पष्ट र समृद्ध बनाउँदै त्यसको प्रयोगपक्षमा अभ्यस्त बनाउनु हो। साथै प्राज्ञिक लेखनकै उच्च र अत्यन्त औपचारिक स्वरूप शोध वा अनुसन्धानका प्राज्ञिक विशेषता र मर्मबारे पनि उनीहरूलाई स्पष्ट बनाई त्यस यात्रातर्फ अघि बढ्न सघाउ पुर्याउने र त्यसका लागि पृष्ठभूमि तयार पार्ने उद्देश्य पनि यस पाठ्यांशले लिएको छ। उच्च बौद्धिक/प्राज्ञिक क्रियाकलापमा संलग्न विद्यार्थी एवं शोधकर्ताका लागि प्राज्ञिक लेखनको सैद्धान्तिक र व्यावहारिक ज्ञान आवश्यक र अपरिहार्य समेत हुन्छ। लेखनमा साँचो अर्थमा प्राज्ञिक हुनका लागि तार्किक र आलोचनात्मक क्षमताको विकासका साथै लेखनको प्रस्तुतिमा आवश्यक पर्ने प्राविधिक ज्ञानको प्रायोगिक कुशलता पनि उत्तिकै आवश्यक हुन्छ। यो पाठ्यांश यसै आवश्यकता परिपूर्ति गर्ने प्रयोजनका लागि निर्माण गरिएको हो। यस पाठ्यांशको अध्ययनले कुनै विषयप्रतिको तार्किक एवं आलोचनात्मक दृष्टिकोणलाई मानक भाषामा सुसङ्गठित तथा सुव्यवस्थित ढङ्गले आलेखन गर्ने सीप प्रदान गर्दछ र अभ्यस्त बनाउँछ। यस पाठ्यांशबाट मानविकीका नेपाली विषयका विद्यार्थीका साथै नेपाली शिक्षाका विद्यार्थी पनि समान रूपमा लाभान्वित हुनेछन् भन्ने अपेक्षा राखेर यसको निर्माण गरिएको हो र यो दर्शनाचार्य उपाधि प्राप्त गर्ने अथवा विद्यावारिधि

2079/80

शोधकार्यतर्फ जान चाहने सबैका लागि अनिवार्य पाठ्यांशका रूपमा रहेको छ। यसले दोस्रो सत्रको विशिष्ट शोधविधिका लागि आधारभूत पृष्ठभूमिको कार्य पनि गर्नेछ।

२. पाठ्यांशका उद्देश्यहरू

प्रस्तुत पाठ्यांशको अध्ययनपश्चात् विद्यार्थीहरू निम्नलिखित कार्य गर्न योग्य हुनेछन्

- क) सामान्य लेखन, साहित्यिक लेखन र प्राज्ञिक लेखन विचको भिन्नता बोध गर्न र देखाउन,
- ख) प्राज्ञिक लेखन र शोधलेखनका विचको सम्बन्ध पहिचान गर्न,
- ग) आफ्ना विषयक्षेत्रमा उपयुक्त प्राज्ञिक दावीको निर्माण गरी त्यसको पुष्टिका लागि तर्कपूर्ण अनुच्छेद/सङ्कलनको रचना गर्न,
- घ) मानक तथा वस्तुपरक भाषाको प्रयोगका साथै प्राज्ञिक लेखनका मूलभूत तत्वको प्रयोग गर्दै निर्धारित ढाँचामा प्रकाशनयोग्य प्राज्ञिक आलेख तयार पार्न,
- ङ) विधिसम्मत ढङ्गले शोधप्रस्ताव तथा पूर्वकार्यको समीक्षा तयार गर्न, र
- च) कुनै प्राज्ञिक आलेखको आलोचनात्मक पठन गरी समकक्षी समीक्षा गर्न।

३. अपेक्षित परिणाम

प्रस्तुत पाठ्यांश मूल रूपमा प्रयोगमूलक प्रकृतिको रहेको छ। यसै अनुरूप यसको मुख्य उद्देश्य उच्च प्राज्ञिक-शैक्षिक तहमा प्राज्ञिक प्रयोजनका निमित्त सम्पन्न गरिने विभिन्न प्रकारका लेखनहरूका प्रकृति र स्वरूपबारे विद्यार्थी तथा शोधकर्तालाई अवधारणात्मक तहमा स्पष्ट बनाई प्राज्ञिक लेखनको क्षमता र सीपको विकास गराउनु हो। यस पृष्ठभूमिमा प्रस्तुत पाठ्यांशले सत्र समाप्ति पश्चात् निम्नानुसारको मूलभूत परिणाम प्राप्त हुने अपेक्षा राखेको छःछन्।

- क) विद्यार्थीहरू तार्किक सङ्कलन निर्माण गर्न सक्षम हुनेछन्।
- ख) उनीहरू अनुसन्धानपरकता एवं प्राज्ञिकताका प्रकृति, मर्म र प्रयोजनको बोध गरी आफ्ना विषयक्षेत्रमा प्रकाशनयोग्य प्राज्ञिक आलेख तयार पार्न समर्थ हुनेछन्।
- ग) विद्यार्थीहरू आलोचनात्मक एवं तार्किक ढङ्गले सोच्न, तदनुरूप कुनै विषयमा नवीन तथा मौलिक ज्ञानको खोजी, व्याख्या तथा व्यवस्थित प्रस्तुति गर्न र त्यसका माध्यमबाट सम्बद्ध क्षेत्रका प्राज्ञ/अध्येता/लेखकसंग सम्वाद गर्न सक्षम हुनेछन्।
- घ) उनीहरू विद्यावारिधि शोधकार्यका लागि आवश्यक पर्ने लेख्य प्राज्ञिक सामग्री तयार पार्न योग्य हुनेछन्।

४. पाठ्यवस्तु विवरण

एकाङ्क १. शोध र प्राज्ञिक लेखन : परिभाषा, प्रकार, विशेषता र प्रयोजन (जम्मा पाठ्यण्टा : ६)

2079/80

- (क) ज्ञानार्जनको विशिष्ट प्रक्रियाका सन्दर्भमा शोधको परिभाषा र विशिष्ट तात्पर्य
- (ख) लेखनका विभिन्न प्रकार र प्राज्ञिक लेखन
- (ग) प्राज्ञिक लेखनका विशेषता
- (घ) प्राज्ञिक लेखनको प्रयोजन
- (ङ) प्राज्ञिक लेखकका विशेषता
- (च) शोधको प्रतिवेदन लेखन, शोधपरक लेखन र प्राज्ञिक लेखन

निर्धारित पाठ्यसामग्री

'शोधको चिनारी', वासुदेव त्रिपाठी. सहित्य सिद्धान्त : शोध तथा सिर्जनविधि, पृ. ९९-१११।

'प्राज्ञिक लेखको संरचना', ताराकान्त पाण्डेय, प्रज्ञा २ (पूर्णाङ्ग ११८), पृ. १-३।

'Types of Academic Writing', Mathukutty and Badrinarayan, *Academic Writing*, pp. 26-31.

'Starting with Inquiry: Habits of mind of Academic Writers', *From Inquiry to Academic Writing : A Text Reader*, pp. 1-15.

'The purpose of academic writing', p. 3, 'Common types of academic writing', p. 4 ,*Stephen Bailey, Academic Writing: A Handbook for International Students*.

'What is Critical Thinking', Stella Cottrell, *Critical Thinking Skills*, pp. 1-8.

'Connecting with your reader: Creating a role for yourself and your readers', Wayne C. Booth et.al, *The Craft of Research*. pp. 16-26.

एकाइ २. प्राज्ञिक लेखनका तत्त्वहरू (१)

(जम्मा पाठ्यन्ता : १०)

- (क) प्राज्ञिक लेखनमा दावी र तर्कको निर्माण
- (ख) दावीको पुस्त्याङ्क (१): कार्य-कारण सम्बन्धमा आधारित तर्कको विकास
- (ग) दावीको पुस्त्याङ्क (२) : साक्ष्य, प्रमाण, उदाहरण, तालिकीकरण तथा दृश्य सूचनाको उपयोगमा आधारित व्याख्या, तुलना, व्यतिरेक, खण्डन र मण्डन
- (घ) दावीको पुस्त्याङ्क (३) : 'उनीहरू भन्छन्, म भन्छु' (दे से, आइ से) पद्धतिको उपयोग
- (ङ) निष्कर्षण तथा सामान्यीकरण

निर्धारित पाठ्यसामग्री

'प्राज्ञिक लेखको संरचना', ताराकान्त पाण्डेय. प्रज्ञा २ (पूर्णाङ्ग ११८), पृ. १-१२।

'प्रतिवेदन लेखन', चूडामणि बन्धु. अनुसन्धान तथा प्रतिवेदन लेखन. पृ. ६६-८५।

'ELEMENTS OF WRITING ,'*Stephen Bailey, Academic Writing: A Handbook for International Students*. pp. 83-115.

2079/80

'Making Claims', Wayne C. Booth et.al, *The Craft of Research*. pp. 122-131.

'Making Good Arguments', Wayne C. Booth et.al, *The Craft of Research*. pp. 110-121.

'Argument and disagreement', Stella Cottrell, *Critical Thinking Skills*, pp. 52-55.

'Everything is an argument', pp.3-20, 'Academic Argument', pp. 379-384, Andrea A.

Lunsford, John J. Ruszkiewicz and Keith Walters, *Everything's an Argument with Readings*.

'From Identifying Claims to Analyzing Arguments', *From Inquiry to Academic Writing : A Text Reader*. pp. 51-69.

एकाइ ३. प्राज्ञिक लेखनका तत्त्वहरू (२)

(जम्मा पाठ्यन्टा: १०)

- (क) प्राज्ञिक लेखनको भाषा: मानक भाषाको प्रयोग, वस्तुपरकता, आग्रहरहितता, लिङ्गनिरपेक्षता, अनलङ्कारिकता, व्याकरणिक सङ्गति आदिको निर्वाह
- (ख) प्राज्ञिक लेखनका आचार र नैतिकता
- (ग) उद्धरण / सन्दर्भ सामग्रीको उपयोग: प्रत्यक्ष कथनको प्रयोग, भावान्तरण / अप्रत्यक्ष कथन (प्याराफ्रेज), सारांशीकरण र तिनमा स्रोतको ढाँचा
- (घ) भावहरण: सम्भावित स्वरूप र निवारणका उपाय
- (ड) एपिए र एमएलए शैली (हाउस स्टाइल)को चयन र सम्यक् प्रयोग

अभ्यास: प्राज्ञिक लेखनका अपेक्षाअनुरूप अनुच्छेद रचनाको अभ्यास: सङ्गति र संसक्ति / सम्बद्धता, मानक भाषा, तार्किकता आदिको सम्यक् निर्वाहसँगै शीर्षकथन(वाक्य)को पुस्ट्याइँको अभ्यास गराउने।

निर्धारित पाठ्यसामग्री

'प्रतिवेदन लेखनका क्रममा उद्धरणको प्रयोग र गर्भस्रोत', ताराकान्त पाण्डेय, साहित्यिक शोधविधि: सिद्धान्त तथा प्रयोग पक्ष, रत्न बृहत् समालोचना (सैद्धान्तिक खण्ड), पृ. २३३-२३९।

'प्रतिवेदन लेखन', चूडामणि बन्धु, अनुसन्धान तथा प्रतिवेदन लेखन. पृ. ६६-८५।

'शोधप्रबन्धको सङ्गठन र भाषाशैली', मोहनराज शर्मा, वाङ्मय, पूर्णाङ्क ७, पृ. २९-३०।

'Mastering the Paragraph', Mathukutty and Badrinarayan, *Academic Writing*, pp. 107-130.

'Using and Citing Sources of Ideas', Mathukutty and Badrinarayan, *Academic Writing*, pp.

173-202.

2079/80

'The 'what' and 'when' referencing', Colin Neville, *The Complete Guide to Referencing and Avoiding Plagiarism*, 2nd ed., pp. 14-17.

'Citational Practice' (Nineteen), Haylot, *Elements of Academic Style*, pp. 106-114.

'Paraphrasing'(Thirteen), Haylot, *Elements of Academic Style*, pp. 72-74.

'Plagiarism and Academic Integrity', Andrea A. Lunsford, John J. Ruszkiewicz and Keith Walters *Everything's an Argument with Readings*,pp. 455-464,

एकाइ ४. प्राज्ञिक लेखको संरचना र रचना प्रक्रिया

(जम्मा पाठ्यण्टा: १०)

- (क) शीर्षक
- (ख) अध्ययनसार (अव्यट्ट्याक्ट)
- (ग) मुख्यपद (की वर्ड्स)
- (घ) विषयपरिचय
- (ङ) समस्या निर्धारण/अध्ययनको उद्देश्य
- (च) अध्ययनविधि
- (छ) सैद्धान्तिक पर्याधार/अवधारणात्मक ढाँचा
- (ज) प्राप्ति तथा छलफल: सामग्री विश्लेषण
- (झ) निष्कर्षण
- (ञ) सन्दर्भसामग्री सूची निर्माण
- (ट) टड्कण, सम्पादन र त्रुटि निवारण

अभ्यास:

- १) कुनै विषयक्षेत्रमा उपयुक्त शीर्षकको चयन गर्न लगाई १५०० देखि २००० शब्दसम्ममा अनुसन्धानमूलक लेख लेखनको अभ्यास गराउने ।
- २) कुनै प्रकाशित प्राज्ञिक लेखलाई नमुनाका रूपमा दिई त्यसमा दावी र तर्कको प्रयोग, दावीको पुस्त्याइँका लागि प्रमाणको उपयोग, विश्लेषणमा कार्यकारण सम्बन्धको निर्वाह, लेखमा प्रयुक्त भाषा, निष्कर्षणको उपयुक्तता र पर्याप्तता आदिको निर्वाहबारे छलफल गराउने ।

निर्धारित पाठ्यसामग्री

'प्राज्ञिक लेखको संरचना', ताराकान्त पाण्डेय, प्रज्ञा २ (पूर्णाङ्क ११८), पृ. १-१२ ।

'प्राज्ञिक लेख: विषय चयन र प्रस्तुति', महादेव अवस्थी, नेपाल प्रज्ञा प्रतिष्ठानमा प्रस्तुत कार्यपत्र ।

2079/80

'How to express your ideas in assignments', Colin Neville, *The Complete Guide to Referencing and Avoiding Plagiarism*, 2nd ed., pp. 103-107.

'Writing Journal Articles', Paul J. Silvia, *How to Write a Lot*, pp. 77-91.

एकाइ ५. विभिन्न प्रकारका प्राज्ञिक लेखनको अभ्यास (जम्मा पाठ्यपटा : १०)

- (क) पूर्वकार्यको समीक्षा लेखन र अभ्यास
- (ख) शोधप्रस्ताव लेखन र अभ्यास
- (ग) संश्लेषणपत्र (सिन्थेसिस पेपर) लेखनको अभ्यास
- (घ) टिप्पणीयुक्त सन्दर्भसूची (एनोटेड विब्लियोग्राफी) निर्माणको अभ्यास
- (ड) समकक्षी समीक्षा र त्यसको प्रतिवेदन लेखनको अभ्यास

अभ्यास:

विद्यार्थीहरूलाई विभिन्न समूहमा बाँडी उपर्युक्त बमोजिम भिन्नभिन्न शीर्षकमा नमुना लेखन र प्रस्तुतीकरण गर्न लगाई छलफल गराउने ।

निर्धारित पाठ्यसामग्री

'पूर्वकार्यको समीक्षा: सिद्धान्त र प्रयोगपक्ष', ताराकान्त पाण्डेय, प्रकाशोनमुख आलेख ।

'शोधप्रस्ताव लेखन', ताराकान्त पाण्डेय, त्रि. वि., मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय, डीनको कार्यालयद्वारा आयोजित शोधविधि गोष्ठीमा प्रस्तुत कार्यपत्र, २०७४ ।

'अनुसन्धान प्रस्ताव', चूडामणि बन्धु, अनुसन्धान प्रतिवेदन तथा लेखन, पृ. १४-२८ ।

संश्लेषणपत्रको अवधारणा र ढाँचा, अनिरुद्र थापा, त्रि. वि., मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय, डीनको कार्यालयद्वारा आयोजित शोधविधि गोष्ठीमा प्रस्तुत कार्यपत्र, २०७७ ।

'Peer Review in Academic Settings, Peer Review of Journal Articles, The Reviewer's Report', Paltridge, B. *The Discourse of Peer Review*, London: Palgrave Macmillan, 2017, pp. 1-18.

Derrick, G. 'Peer Review Laid Bare', *The Evaluator's Eye*, 2018, pp. 24-29.
UGC Guidelines for Peer Review, 2076.

५. मूल्यांकन प्रक्रिया

विद्यार्थीहरूको मूल्यांकन प्रक्रिया देहायबमोजिम हुनेछः

क) आन्तरिक मूल्यांकन ४०% (अङ्गभार ४०)

कूल पूर्णाङ्कको उक्त चालिस (प्रतिशत) अङ्गभारको मूल्यांकन आन्तरिक रूपमा हुनेछ । यसको अङ्गभारको विभाजन निम्नानुसार हुनेछः

2079/80

(अ) शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापमा उपस्थिति र नियमित सहभागिता:	अङ्क ५
(आ) कक्षाकार्य, व्यक्तिगत कार्य तथा सामूहिक कार्य एवं प्रस्तुति:	अङ्क २०
(इ) अध्ययनपत्र (टर्म पेपर) लेखन र प्रस्तुति	अङ्क: १५
ख) सन्नात्त बाह्य परीक्षण: ६० %	
विश्वविद्यालयले बाह्य परीक्षाको सञ्चालन गर्नेछ । उक्त ६० प्रतिशत अङ्गभारको विभाजन पाठ्यक्रमे तोकेबमोजिम हुनेछ ।	
६) सिकाइको प्रक्रिया तथा स्रोतहरूः	
यस पाठ्यांश अन्तर्गत मुख्यतः प्रत्यक्ष (फेस टु फेस) विधिबाटै शिक्षणसिकाइ क्रियाकलाप सम्पन्न हुनेछ, तर आवश्यकतानुसार परोक्ष (भर्चुअल) विधिको उपयोग पनि गर्न सकिनेछ ।	
पाठ्यांशको प्रकृति अनुरूप सिकाइ क्रियाकलापमा व्याख्यान विधिको उपयोग भए पनि अधिकतम विद्यार्थीकेन्द्री विधिको प्रयोग गरिनेछ, र त्यस क्रममा अभ्यास/प्रायोगिकताको उपयोग गरिनेछ ।	
पाठ्यांशमा समावेश गरिएका सामग्री संज्ञानात्मक तथा प्रयोगमूलक दुवै प्रकृतिका छन् । यिनको पठन र बोधका लागि विद्यार्थीहरूबाट विशेष चासो, जिज्ञासा, आलोचनात्मक चेत, तार्किकता तथा अभ्यास अपेक्षित छ । यस पाठ्यांशमा निम्नलिखित स्रोतका सामग्रीको उपयोग गरिएको छः	
क) प्रकाशित सामग्री: नेपाली तथा अङ्ग्रेजी भाषाका पुस्तक तथा लेखहरू ।	
ख) अप्रकाशित/प्रकाशोन्मुख कार्यपत्रहरू/लेखहरू	
ग) इ बुक्स, इ जर्नल्समा उपलब्ध सामग्रीहरू	

(प्राज्ञिक लेखनकै सन्दर्भलाई केन्द्र बनाई लेखिएका विशिष्टीकृत सामग्री विद्यार्थीले प्राप्त गरुन् भन्ने उद्देश्यले यहाँ अङ्ग्रेजी भाषाका उपयुक्त सामग्री पनि पाठ्यसामग्रीका रूपमा राखिएको छ ।)

७. सन्दर्भ सामग्री (पाठ्यसामग्री समेत)

त्रिपाठी, वासुदेव. साहित्य सिद्धान्त : शोध तथा सिर्जनविधि. पाठ्य सामग्री पसल, २०६८ ।

पाण्डेय. ताराकान्त. “प्राज्ञिक लेखको संरचना”, प्रज्ञा २ (पूर्णाङ्ग ११८), २०७६, पृ. १-१३ ।

---. “साहित्यिक शोधविधि: सिद्धान्त तथा प्रयोग पक्ष”. रत्न बृहत् समालोचना (सैद्धान्तिक खण्ड), रत्न पुस्तक भण्डार, पृ. २३२-२३९ ।

बन्धु, चूडामणि. अनुसन्धान तथा प्रतिवेदन लेखन. रत्न पुस्तक भण्डार, २०५३ ।

शर्मा, मोहनराज. “शोधप्रबन्धको सङ्गठन र भाषाशैली”. वाङ्मय, पूर्णाङ्ग ७, पृ. २९-३० ।

शर्मा, मोहनराज र लुइटेल, खगेन्द्रप्रसाद. शोधविधि. साभा प्रकाशन, २०५२ ।

2079/80

- American Psychological Association. *Publication Manual of American Psychological Association*, 7th Ed. 2020.
- Booth, Wayne C. et.al. *The Craft of Research*. The University of Chicago Press, 2016.
- Baily, Stephen. *A handbook of Academic Writing for International Students*, second ed., Routledge, 2006(E Book), 2003 Print.
- Cottrell, Stella. *Critical Thinking Skills*. Palgrave Macmillan, 2005
- Derrick, G. "Peer Review Laid Bare". *The Evaluator's Eye*, 2018.
- Greene, Stuart and Lidinsky, April. *From Inquiry to Academic Writing : A Text Reader*. Bedford /St. Martin, 2012.
- Graff, G., & Birkenstein, C. *They Say/I Say: The Moves That Matter in Academic Writing*. W.W. Norton & Company, 2017.
- Haylot. *Elements of Academic Style, Writing for the Humanities*. Columbia University Press. 2014.
- Houge, Ann. *First Step in Academic Writing*, Second Ed. Pearson Longman, 2008.
- Lunsford Andrea A., Ruszkiewicz, John J. and Walters, Keith. *Everything's an Argument with Readings*. A Macmillan Education Imprint, 2016.
- Monipally, Mathukutty M. and Pawar, Badrinarayan Shankar. *Academic Writing*, Response (Business books from Sage), 2010.
- Neville, Colin. *The Complete Guide to Referencing and Avoiding Plagiarism*, second ed. Open University Press, 2010.
- Kanel, Nav Raj. *A Handbook of Thesis And Dissertation Formatting*, Kathmandu, Buddha Publication, 2nd ed., 2016.
- MLA Handbook of Research*, Modern Language Association, 8th edition, 2016.
- Paltridge, B. *The Discourse of Peer Review*. Palgrave Macmillan, 2017.
- Pokharel, Bharat. *APA Citations and References*. Bharat Pokhrel, 2018.
- Swales and Feak, *Academic Writing for Graduate Students*, Ann Arbor, University of Michigan Press. 2012.
- Silvia, Paul J. *How to Write a Lot* (A Practical Guide to Productive Academic Writing), American Psychological Association, 2007.
- UGC (Nepal) Guidelines for Peer Review, 2076.